UniPublish Journal of Science
Vol. 1 No. 2 (2026) · b. 99-101

ILMIY MAQOLA

Abdulla qodiriy adabiy merosida tarixiy xotira va milliy tafakkur shakllanishi

Imommuhammadova Shahrizodabonu Sobitxon qizi[1]

Ilmiy rahbar: **Maksadxon Xakimova Dilshodbekovna**[2]

[1]O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, 3-kurs talabasi
[2]O‘zDJTU, f.f.f.d. (PhD), dotsent v.b

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi
12-noyabr 2026

Nashr etildi
12-noyabr 2026

ISSN
ariza berilgan

Kalit so‘zlar:

Onlayn o‘qish
unipublish.org

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdulla Qodiriy ijodida tarixiy xotira, milliy tafakkur, jadidchilik g‘oyalari va xalq taqdiri tahlil qilinadi. Shuningdek, adib asarlarining yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati hamda qatag‘on davri fojialarining tarixiy saboqlari yoritiladi.

Iqtibos uchun: Imommuhammadova, S. (2026). Abdulla qodiriy adabiy merosida tarixiy xotira va milliy tafakkur shakllanishi. *UniPublish Journal of Science*, 1(2), 99-101. https://unipublish.org/articles/abdulla-qodiriy-adabiy-merosida-tarixiy-xotira-va-milliy-tafakkur-shak

© 2026 Mualliflar · CC BY 4.0

Kirish

Qatag‘on haqida gap ketganida ko‘pincha sana va raqamlar esga tushadi: qancha odam qamalgan, qachon otilgan, qachon oqlangan. Lekin menimcha, bu fojianing eng og‘ir tomoni raqamlarda emas. Eng og‘iri shundaki, xalq o‘zini o‘zi anglashiga yordam bergan insonlar bir zumda yo‘qotildi. 1938-yil 4-oktyabrda Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat va Abdulhamid Cho‘lpon otib tashlandi [3]. Uch nafar adib bir kunda o‘zbek adabiyotidan judo etilgan edi. Qodiriy 1956-yilda oqlandi, ya’ni u aybsiz ekani o‘n sakkiz yil o‘tib tan olindi. Shu voqealarni o‘ylaganimda, ko‘nglimda bir savol tug‘iladi: hokimiyat nega qurolsiz yozuvchidan shunchalik qo‘rqdi va bugungi yosh o‘quvchi bundan qanday saboq olishi mumkin?

Abdulla Qodiriy 1894-yilda Toshkentda tug‘ilgan. U hayoti davomida turli taxalluslar bilan, jumladan “Julqunboy” nomi bilan ham yozgan. Uning nomini butun o‘zbek xalqiga tanitgan asar “O‘tkan kunlar” romanidir. Roman 1925–1926-yillarda “Inqilob” jurnalida bo‘lib-bo‘lib bosilgan, so‘ng alohida kitob bo‘lib chiqqan. Asar o‘zbek adabiyotidagi birinchi to‘liq roman hisoblanadi va shu sababli Qodiriy yangi o‘zbek romanchiligining asoschisi deb tan olingan [1].

Roman voqealari XIX asrning o‘rtalarida, Qo‘qon xonligi davrida Marg‘ilon va Toshkent orasida kechadi. Bir tomondan olib qaraganda, bu Otabek va Kumushbibining sevgi qissasi. Ammo diqqat bilan o‘qisangiz, asarda ancha katta gap bor: xonlik ichidagi kelishmovchilik, amaldorlarning o‘zboshimchaligi, Homid va Solih maxdum kabi kimsalarning fitnasi, xalqning loqaydligi. Muallif shu illatlar tufayli davlat zaiflashganini ko‘rsatadi [1]. 1920-yillar o‘quvchisi buni faqat tarix deb o‘qimagan, albatta. U o‘z atrofidagi voqealarni ham shu roman ko‘zgusida ko‘rgan bo‘lsa kerak. Men uchun Qodiriyning kuchi aynan shunda: u o‘tmish haqida yozib, bugunni aytib berdi.

Ikkinchi roman, “Mehrobdan chayon” (1929), Xudoyorxon davri saroy hayotiga bag‘ishlangan. Unda Anvar va Ra’no timsolida halol, ko‘ngli pok insonlar zulm va tuhmat girdobida qoladi [2]. Sarlavhadagi “chayon” mehrob, ya’ni muqaddas joy ortiga yashiringan yovuzlikka ishora qiladi. Bu obraz menga shuni o‘ylatadi: eng xavfli dushman doim tashqaridan kelmaydi, ba’zan u yaxshilik va e’tiqod niqobini kiyib, jamiyat ichida yashaydi. Keyinroq yozuvchi hayotida ham shunga o‘xshash voqealar takrorlandi. U 1926-yilda “Toshpo‘lat tajang nima deydi?” felyetoni tufayli hibsga olinib, qisqa muddat qamoqda bo‘ldi, 1937-yilning oxirida esa “millatchi” degan asossiz ayb bilan qayta hibsga olindi [3]. Uning kichik asari “Obid ketmon” (1935) ham oddiy dehqon hayotini sun’iy bo‘yoqsiz tasvirlagani bilan diqqatga sazovor [4].

Nega aynan yozuvchilar nishonga olindi?

Menimcha, sabab oddiy. Kitob odamni o‘ylashga o‘rgatadi, o‘ylaydigan odamni esa qo‘rqitib boshqarish qiyin. Qodiriy, Fitrat, Cho‘lpon kabi jadid ziyolilari xalqni ma’rifatli, o‘z tarixini biladigan va mustaqil fikrlaydigan qilishni orzu qilgan. Tuzum esa bunday odamlardan ko‘ra itoatkor odamlarni afzal ko‘rdi. Qodiriyning o‘g‘li Habibulla xotiralarida yozuvchining oilasi, ijodga munosabati, hibsga olinish kunlari haqida sodda va samimiy so‘zlarni o‘qiymiz. Ular otaning ham yozuvchi, ham oddiy inson sifatida qanday yashaganini ko‘rsatadi [3]. Shu xotiralarni o‘qib, qatag‘on faqat siyosat emas, minglab oilalarning shaxsiy fojiasi ekaniga ishonch hosil qilasan.

Bugungi dolzarb masalalar

Bugun bu mavzuni o‘rganishda men uchta muammoni ajratib ko‘rsatgan bo‘lardim. Birinchisi, yoshlar orasida badiiy kitobni oxirigacha o‘qish odati susayib borayotgani. Ijtimoiy tarmoqlarda bir necha soniyalik videolar fikrni ham qisqa va yuzaki qilmoqda. Qodiriy romanlari esa sabr, e’tibor va vaqt talab qiladi. Kitobxonlik pasaysa, xalqning o‘z tarixi va adabiyotidan uzoqlashishi tabiiy holga aylanadi.

Ikkinchisi, qatag‘on mavzusining ko‘pincha quruq sana va ismlar bilan o‘rgatilishi. Darslikda “falon yilda otildi, falon yilda oqlandi” deb yozilgan bo‘lsa, o‘quvchi fojia ortidagi insonni, uning orzusi va o‘y-fikrini ko‘rmaydi. Natijada mavzu yod olinadi, lekin his qilinmaydi.

Uchinchisi, tuhmat va yolg‘on axborotning internet orqali juda tez tarqalishi. Aslida “Mehrobdan chayon”dagi fitna mexanizmi bilan bugungi onlayn kampaniyalar o‘rtasida ko‘p o‘xshashlik bor. Ikkalasida ham asosiy qurol dalil emas, ishonchli ko‘rinadigan gap va ommaning tez ishonuvchanligi. Qodiriy asarlari shu jihatdan bugun ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

Biz yosh avlod ajdodlarimizga munosib avlod bo‘lyapmizmi?

Birinchidan, maktab va universitetlarda kitobxonlik klublarini kuchaytirish kerak. Bunday klubda hamma bir vaqtda butun romanni o‘qib kelishi shart emas. Har hafta bitta sahna tanlanadi, masalan, “O‘tkan kunlar”dagi Homid va Solih maxdumning fitnasi yoki “Mehrobdan chayon”dagi saroy tuhmatlari.

Qatnashuvchilar “Bu holat bugun ham sodir bo‘lishi mumkinmi?” degan savol atrofida o‘z fikrini aytadi. Bugungi yoshlar ajdodlarimizni ilmiy-ijodiy faoliyatini shunchaki yod olib kifoyalanmasdan, balki ularni mustaqil ravishda tahlil qilish hamda shaxsiy ilmiy xulosalarini shakllantirish asosida o‘zlashtirishsa maqsadga muvofiqdir. Mening fikrimcha, bunday munozara darslikdagi bir necha sahifadan ko‘ra ko‘proq foyda beradi.

Ikkinchidan, qatag‘on qurbonlari haqida hujjat va xotiralarga tayangan qisqa video, podkast va audiokitob materiallarini tayyorlash lozim. Yoshlar bugun axborotni ko‘proq telefon orqali oladi. Qodiriy asarlaridan parchalarni yaxshi ovozda o‘qib berilgan audio ko‘rinishda joylash kitobga qiziqishni oshirishi mumkin. Muhimi, bunday materiallar tarixiy haqiqatni buzmasligi va soddalashtirishda ham ilmiy aniqlikni saqlashi kerak.

Uchinchidan, media savodxonlik darslarida axborot manbasini tekshirish, tuhmat va yolg‘on xabarni farqlash ko‘nikmalarini o‘rgatish zarur. Bu yerda adabiyotdan foydalanish mumkin: talabalarga “Mehrobdan chayon”dagi tuhmat qanday tarqalganini tahlil qildirib, so‘ng shunga o‘xshash zamonaviy holatni internetdan topib, ikkalasini solishtirish mumkin. “Chayon” obrazini shu tarzda o‘qish yoshlarda tanqidiy fikrni kuchaytiradi.

To‘rtinchidan, 31-avgust qatag‘on qurbonlari xotirasi kuni arafasida talabalar o‘rtasida adiblar asaridan parcha o‘qish kechalari o‘tkazish mumkin. Toshkentdagi Shahidlar xotirasi majmuasi va Abdulla Qodiriy uy-muzeyiga guruh bilan tashrif uyushtirish ham foydali. Tarixni o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan odam uni osonlikcha unutmaydi. Bunday tashriflardan keyin talabalar o‘z taassurotlarini esse yoki qisqa reportaj shaklida yozsa, yaxshi natija beradi.

Beshinchidan, talabalar orasida “Qodiriy o‘qishlari” nomli ilmiy-ijodiy tanlov o‘tkazish taklifini beraman. Unda ishtirokchilar yozuvchi asarlari, jadid ziyolilari taqdiri yoki qatag‘on mavzusida mustaqil tadqiqot, esse yoki qisqa film tayyorlaydi. Bunday tanlov yoshlarni faqat o‘qishga emas, izlanishga ham undaydi.

Oltinchidan, arxiv hujjatlari, gazeta-jurnal materiallari va xotiralarni raqamlashtirib, ularga keng o‘quvchi ochiq kirishini ta’minlash lozim. Tarixni o‘rganmoqchi bo‘lgan talaba uchun manbaga kirish qanchalik oson bo‘lsa, u shunchalik chuqur va ishonchli xulosaga keladi. Bu ishda kutubxonalar, universitetlar va Yoshlar ishlari agentligi kabi tashkilotlar birgalikda harakat qilishi mumkin.

Bu takliflarning barchasi bir maqsadga xizmat qiladi: yoshlarga Qodiriy merosini yod olinadigan mavzu emas, o‘zi bilan suhbatlasha oladigan tirik so‘z sifatida tanishtirish.

Xulosa

Hokimiyat Qodiriyning hayotiga chek qo‘ydi, lekin so‘zini o‘chira olmadi. 1938-yil 4-oktyabrda otib tashlangan yozuvchining kitoblari o‘nlab yillar davomida to‘liq o‘qilmadi, ammo oqlangandan so‘ng yana o‘quvchiga qaytdi va bugun ham o‘qilmoqda. Bu holat kitobning hokimiyatdan ko‘ra bardoshliroq ekanini ko‘rsatadi.

Yuqoridagi mulohazalardan bir necha xulosaga keldim. Birinchidan, Qodiriy o‘tmishni tasvirlash orqali o‘z zamonining og‘riqli muammolarini ochib bergan yozuvchi edi. “O‘tkan kunlar”dagi kelishmovchilik va loqaydlik, “Mehrobdan chayon”dagi tuhmat va ikkiyuzlamachilik shunchaki tarixiy voqealar emas, har qanday davrda takrorlanishi mumkin bo‘lgan holatlardir. Ikkinchidan, qatag‘on faqat insonlarni jismonan yo‘q qilish emas, xalqni o‘z tarixi, ziyolilari va fikrlash erkinligidan judo qilishga urinish edi. Uchinchidan, bugungi kunda ham xalq xotirasiga xavf solayotgan holatlar bor: kitobxonlikning susayishi, tarixning quruq ma’lumot sifatida o‘rgatilishi va yolg‘on axborotning tez tarqalishi.

Shuning uchun tarixiy xotira faqat marhumlarni yod etish bilan cheklanmasligi kerak. U har kuni kitob o‘qish, o‘ylash, savol berish va haqiqatni yolg‘ondan ajratish orqali yashaydi. Yuqorida taklif qilingan kitobxonlik klublari, media savodxonlik darslari, raqamli arxivlar va ilmiy-ijodiy tanlovlar shu xotirani yosh avlod ongida tirik saqlashga xizmat qiladi.

Bugungi yosh o‘quvchi Qodiriy asarlarini majburiy dars sifatida emas, o‘z zamoniga savol beradigan kitob sifatida o‘qishi lozim deb o‘ylayman. Shu asarlar orqali biz o‘zligimizni, xatolarimizni va orzularimizni yaxshiroq tushunamiz. Qurbonlar xotirasiga haqiqiy hurmat ham shunda: ularning so‘zini eslabgina qolmay, undan saboq olib yashash.

Adabiyotlar

1. Qodiriy A. “O‘tkan kunlar” roman. – Toshkent.
2. Qodiriy A. “Mehrobdan chayon” roman. – Toshkent.
3. Qodiriy H. “Otam haqida” – Toshkent.
4. Qodiriy A. “Obid ketmon” hikoya – Toshkent.
5. https://www.slideshare.net/slideshow/abdulla_qodiriy_taqdimoti-haqida-sl-pptx/284262521